

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Досліджуються основні показники роботи туристичних підприємств Житомирської області, здійснюються порівняння із загальнодержавними тенденціями. Визначаються перспективні напрямки розвитку галузі в регіоні.

Постановка проблеми. Феноменом ХХ століття прийнято називати туризм за масштаби, яких він набув у сучасному суспільстві. В 2000 р. Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) було зареєстровано понад 698 млн. міжнародних туристичних поїздок (в 28 разів більше, ніж в 1950 р.), надходження від яких склали 476 млрд. дол. [1]. Значення туризму не обмежується лише прямим економічним ефектом туристичної галузі. Турбізнес стимулює розвиток таких галузей господарства, як будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство, зв'язок, виробництво товарів народного споживання тощо. За шкалою споживання турпродукт посідає третє місце після харчування і житла. Туризм комплексно впливає на соціально-економічний розвиток країн світу. Не виключенням є і територія України з її багатими природними, антропогенними, історико-культурними, біосоціальними та іншими туристсько-рекреаційними ресурсами.

Формування національного туристичного продукту, створення дієвої системи внутрішнього та міжнародного туризму неможливі без досліджень сучасного стану та перспектив розвитку даної галузі, як в межах всієї країни, так і в розрізі окремих регіонів.

Аналіз останніх досліджень. Враховуючи відносну новизну туризму як виду економічної діяльності, об'єктами досліджень виступають, як правило, традиційні великі туристичні райони, країни в цілому. Окремим теоретико-методологічним аспектам економіки, організації та управління туризмом присвячені роботи В.Г. Герасименка, В.І. Азара, І.В. Зоріна, В.А. Квартальнова, В.К. Євдокименка, В.К. Федорченка; ресурсна й географічна

проблематика розглядається в працях І.Т. Твердохлебова, І.І. Пірожника, В.С. Преображенського, С.А. Котлярова, О.О. Любіцевої, О.О. Бейдика, М.П. Крачила, А.Ю. Александрової, В.К. Бабарицької та інших науковців. Разом з тим, майже відсутні публікації щодо розвитку туризму в регіонах, які не претендують на роль виключно туристичних центрів України, але мають достатній потенціал для ефективного функціонування галузі. Виникає необхідність у проведенні досліджень з питань оптимального використання туристсько-рекреаційного потенціалу окремих територій, організаційно-економічних проблем та побудови регіональних моделей розвитку туризму.

Формулювання цілей. Житомирська область належить до ресурсодефіцитних областей з огляду на розвиток курортно-лікувального, ділового, навчально-освітнього, релігійного туризму [2]. Водночас наявні туристичні ресурси дозволяють розвивати пізнавальний, історико-культурний, етнічний, сільський зелений, окремі види спортивного (скелелазіння, пішохідний, водний, велосипедний) туризму. Метою даної статі є дослідження економічних показників функціонування туристичної галузі регіону, а також окреслення перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. В останні роки в Україні спостерігається зростання основних макроекономічних показників, розвиток найрізноманітніших форм підприємницької діяльності. Тенденції до стійкого зростання впродовж останніх трьох років демонструють туристична та курортна галузі. Про це яскраво свідчать статистичні дані Держаної туристичної адміністрації України [3].

Внаслідок поступального розвитку міжнародного співробітництва в сфері туризму кількість іноземних туристів, які відвідують Україну, щороку зростає. У 2002 р. їх кількість становила 10,5 млн. осіб (приріст склав 14,6 %). Впродовж 2003 р. Україну відвідали 12,5 млн. іноземних туристів, що на 19,0 % або 2,0 млн. більше, ніж у попередньому році. Обсяг внутрішнього туризму також поступово збільшується. Протягом 2003 р. Україною подорожували 7,5 млн. внутрішніх туристів, що на 4,2 % більше порівняно з 2002 р. (7,2 млн. осіб).

В 2003 р. збільшилось й число екскурсантів та відвідувачів музеїв – до 20,0 млн. осіб, що на 2,4 % більше проти рівня 2002 р. (19,5 млн. осіб).

Станом на 01.01.2004 р. в туристичній та курортній галузях нараховується 8,0 тис. підприємств. При цьому в 2003 р. фактично надавали послуги 7,35 тис. підприємств:

- 3,5 тис. суб'єктів туристичної діяльності, що мають чинні ліцензії на ведення турагентської та туроператорської діяльності;
- 1,25 тис. готелів та інших місць для короткотермінового проживання;
- 2,6 тис. санаторно-курортних закладів, з яких 1,9 тис. є госпрозрахунковими.

Решта – 661 санаторно-курортний заклад – не працювали.

Таким чином, кількість підприємств, які обслуговували туристів збільшилась за 2003 рік на 5,6 %. Це зумовлено зростанням на 11,7 % кількості суб'єктів туристичної діяльності, збільшенням на 0,6 % кількості санаторно-курортних закладів, а також одночасним зменшенням з 668 до 661 числа санаторно-курортних закладів, які не працювали.

За рахунок підвищення ефективності роботи підприємств галузі та інтенсифікації праці збільшується кількість обслугованих ними осіб та обсяги наданих послуг.

Обсяг туристського споживання у 2003 р. становив 28,4 млрд. грн., річний приріст досяг 18,0 %.

Сукупний обсяг послуг, наданих в 2003 р. підприємствами туристичної та курортної

галузей, становить близько 4,0 млрд. грн., що на 31,1 % більше, ніж у 2002 р.

Значна розбіжність між обсягами туризму, зареєстрованими Держкомкордоном України на державному кордоні та Держкомстатом України у закладах розміщення та у суб'єктах туристичної діяльності, пояснюється значним поширенням неорганізованого, приватного туризму й службових поїздок. Громадяни країн СНД, які складають переважну більшість іноземних (в'їзних) туристів (74 %), а також частина внутрішніх туристів, у більшості випадків самотужки організують свій відпочинок в Україні, користуючись приватними засобами розміщення та не вдаючись до послуг українських турагентів та туроператорів.

Ефективність використання місткості колективних засобів розміщення поступово зростає починаючи з 2000 р., особливо у регіонах, що традиційно сформувались як туристичні та курортні. У минулому році відбулось подальше підвищення завантаженості готелів та інших місць для короткотермінового проживання з 26 % у 2002 р. до 27 % у 2003 р., а санаторно-курортних закладів, відповідно з 38 % до 40 %. Підвищення якості послуг туристичної інфраструктури відбувається шляхом проведення їх сертифікації, забезпечення захисту та безпеки туристів. Станом на 01.06.2003 р. обов'язкову сертифікацію готельних послуг пройшли 525 підприємств, з них пройшли сертифікацію на відповідність категорії 5 зірок – 1 підприємство, 4 зірки – 15, 3 зірки – 41, 2 зірки – 51, 1 зірка – 21. Сертифікат відповідності послуг харчування отримали 619 підприємств.

Середньооблікова чисельність працівників туристичної та курортної галузей у 2003 р. дорівнює 204,1 тис. осіб і зросла на 7,7 % проти 189,5 тис. осіб у 2002 р., в т.ч.: працівників суб'єктів туристичної діяльності (ліцензованих турагентств та туроператорів, що надавали послуги) – 53,0 тис. осіб; готелів та інших місць для короткотермінового проживання – 30,0 тис. осіб; санаторно-курортних закладів – 121,1 тис. осіб.

Частка послуг туристичної та курортної галузей у ВВП зростає від 1,32 % у 2000 р. до 1,36 % у 2001 р. та 1,39 % у 2002 р., а в 2003 р. очікується на рівні 1,60 %. За питомою вагою вкладу туризму у створенні ВВП Україна має ще значні невикористані резерви, адже за оцінками фахівців ВТО цей показник до 2010 р. має становити 11–12 % [4].

Перші місця за рейтингом основних показників розвитку галузі посідають м. Київ й Автономна Республіка Крим, трохи відстають Одеська область та Карпатський регіон (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська області). Така ситуація пов'язана, в першу чергу, зі значним природним й адміністративно-економічним (м. Київ) потенціалом зазначених регіонів, сприйняття їх як традиційно туристичні. В

той же час, недостатня увага розвитку туризму приділяється в інших областях України, кожна з яких володіє специфічними ресурсами і атракціями для залучення внутрішніх та іноземних туристів.

Питання ефективного функціонування туристичної галузі є актуальним для Житомирської області. Для максимального використання потенціалу й визначення перспектив розвитку туризму в регіоні необхідно проаналізувати існуючий стан.

Слід зазначити, що в останні роки на Житомирщині спостерігається зростання майже всіх головних показників туристичної діяльності, що відповідає загальнодержавним тенденціям (табл. 1).

Таблиця 1. Основні показники розвитку туристичної галузі в Житомирській області в 2000 – 2003 роках*

Показник	Роки				2003 р./ 2000 р. темп приросту, %
	2000	2001	2002	2003	
Кількість туристичних підприємств, од.	24	30	34	40	+66,6
Всього обслуговуваних туристів, осіб	8044	8639	13260	14089	+75,2
в т. ч. іноземні	640	626	1520	1484	+131,9
за кордон	464	387	387	416	-10,3
внутрішні	6940	7626	11363	12280	+76,9
Кількість екскурсантів, осіб	14039	13736	16958	17254	+22,9
Обсяг наданих туристичних послуг, тис. грн.	2500,8	2838,4	3990,6	4570,7	+82,8
Платежі до бюджету, тис. грн.	234,4	304,0	209,0	200,9	-14,3

* Таблицю складено за офіційною інформацією обласного управління з питань фізичної культури, спорту і туризму.

За останні чотири роки кількість підприємств, що працюють на туристичному ринку області збільшилась майже на 70 %. Особливо відчутні зрушення відбуваються в структурі обслуговуваних туристів: відбулося майже 1,5 разове зростання прийому іноземних з одночасним скороченням виїзних туристів. Високі показники приросту демонструє внутрішній туризм та екскурсійне обслуговування, що пов'язано із загальним економічним поживленням та зростанням доходів населення в Україні. Така структура туристичних потоків відповідає пріоритетному напрямку розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, визначених Державною Програмою

розвитку туризму на 2002-2010 рр. [5], та є важливим джерелом створення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

Узагальнюючим показником ефективності роботи галузі може слугувати обсяг наданих туристичних послуг у грошовому вимірі. В 2003 році в Житомирській області було надано таких послуг на суму понад 4,5 млн. грн., що становить 183 % від обсягів 2000 року. Негативним проявом функціонування галузі є зменшення платежів до бюджету на тлі зростання всіх інших показників. Така ситуація пов'язана із застосуванням більшістю

туристичних підприємств області спрощеної системи оподаткування та сплатою єдиного податку незалежно від обсягу наданих послуг.

Незважаючи на вищенаведені високі показники діяльності туристичних підприємств області, вони значно поступаються середнім показникам по Україні. Так, якщо в 2002 році на одне підприємство галузі в державі в середньому припадало 442 тис. грн. наданих послуг і 43 тис. грн. платежів до бюджету [6], то в Житомирській області – 117 тис. грн. і 6 тис. грн. відповідно. Зазначені розбіжності дозволяють зробити висновок, що підприємства області недостатньо використовують наявний потенціал та мають значні резерви для покращення ситуації.

Лише починаючи з 2002 року туристичні можливості регіону представляються на виставках, ярмарках, салонах, конференціях. Вперше об'єднаним стендом Житомирська область взяла участь у I Київській міжнародній туристичній виставці-ярмарку “Київ – древня і сучасна столиця України” 11-13 березня 2002 р. В 2003 році область брала участь у 10-му Міжнародному туристичному салоні “Україна 2003”, у III Професійному форумі готельєрів та рестораторів “Індустрія гостинності” та I Міжнародній конференції та виставці “Hospitality Invest”.

Ще одним кроком, направленим на поширення туризму в регіоні, має слугувати затверджена Програма розвитку туризму в Житомирській області на 2003–2010 роки. Основні положення Програми стосуються питань відродження та створення власної туристичної інфраструктури Житомирщини, залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів, здійснення заходів державної підтримки рекламно-інформаційної діяльності, розроблення інноваційних проектів і проведення наукових досліджень з питань туризму. На нашу думку, недостатню увагу, особливо щодо стимулювання, приділено розвитку сільського зеленого туризму в регіоні. В Програмі передбачається лише визначення переліку індивідуальних садиб селян в екологічно безпечних районах, які

мають бажання і можливості надавати послуги сільського туризму. При цьому відсутній механізм державного мікрокредитування зацікавлених осіб, надання цільових грантів, методичної та рекламно-інформаційної підтримки тощо [7].

Слід зазначити, що в останні роки сільський зелений туризм набув значного поширення в окремих регіонах України (передусім Карпатський регіон, АР Крим, Хмельницька, Вінницька, Полтавська, Київська області).

Активно діє Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Розроблено “коридори” зеленого туризму, на мапі яких Житомирська область поки що залишається білою плямою. Створення мережі сільського туризму в регіоні є перспективним напрямком з огляду на аграрний характер господарства Житомирщини та чисельність сільського населення (44 % від загальної при середньому по Україні – 33 %). Окрім того, природні ресурси, історична спадщина та традиційні народні промисли (лозоплетіння, вишивка, ткацтво, різьбярство, гончарство й килимарство) сприяють створенню цікавих і змістовних програм відпочинку туристам. Житомирська область має ряд додаткових переваг для розвитку саме цього виду відпочинку:

- територіальна близькість до столиці (м. Київ є потужним “постачальником” споживачів туристичних послуг за рахунок більш високого рівня життя населення);

- наявність зручних транспортних коридорів державного і міжнародного значення (цей фактор є актуальним з огляду на зростаючу роль приватного автотранспорту у подорожах);

- нетривалий час (1,5-3 год.) перебування в дорозі (важливий фактор короткотермінового відпочинку у вихідні, святкові дні).

Саме активне залучення сільського населення до надання послуг з туризму стане вагомим фактором підвищення зайнятості на селі, зростання доходів, а отже, і підвищення рівня життя.

Серед можливих проблем, з якими можуть зіткнутись туристичні організації області вже в 2004 р., є введення в дію Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про туризм”. Зміни умов ліцензування (обов’язкова наявність гарантій платоспроможності турагентів і туроператорів від 2 до 20 тис. євро залежно від виду туристичної діяльності) зумовить зменшення кількості ліцензіатів, передусім малих і середніх [8]. Не вирішеним залишається питання законодавчого закріплення і регулювання сільського зеленого туризму в Україні.

Висновки. Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для соціально-економічного розвитку Житомирської області та України в цілому.

Зростаючий попит на різні види туризму, що спостерігається в останні роки, призводить до переконання, що туристичні функції можуть бути основою використання природних і трудових ресурсів, розвитку окремих регіонів. Регіоналізація туристичного ринку повинна проявитися в посиленні місцевих ініціатив у створенні конкурентоспроможного туристичного продукту і його просуванні на внутрішній і зовнішній ринки.

У зв’язку з цим важливими є подальші дослідження туристського потенціалу окремих регіонів (особливо нетрадиційних у відношенні рекреації) та розробка на цій основі дієвих організаційно-економічних механізмів функціонування та розвитку туристичної галузі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Александрова А.Ю.* Географія міжнародного туризму // *Краєзнавство. Географія. Туризм.* – 2004. – № 25-28. – С. 48.

2. *Бейдик О.О.* Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – С. 240-241.

3. Аналіз динаміки та головні тенденції розвитку туризму у 2003 році // www.tourism.gov.ua

4. *Винниченко І.* Як підштовхнути туристичний локомотив // *Дзеркало тижня.* – 2004. – №38. – С. 23.

5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки” від 29.04.2002 р. № 583.

6. Аналіз роботи суб’єктів туристичної діяльності України за 2002 рік (за даними форми № 1-ТУР) // www.tourism.gov.ua

7. Розпорядження голови обласної державної адміністрації №349 від 05.07.2002р. “Про затвердження Програми розвитку туризму в Житомирській області на 2002–2010 роки”.

8. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України №1282-IV від 18.11.2003 р. // www.rada.gov.ua

КОСТРИЦЯ Микола Миколайович – аспірант кафедри менеджменту і маркетингу Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- економіка туризму;
- регіональна економіка.